

BOB DYLAN

Az idei irodalmi Nobel-díj nagy vihart kavart, nem csoda, hiszen ezúttal nem egy zugolyban körmölő poétának, hanem egy popsztárnak jutott ki a dicsőség – aki ráadásul fittyet hány a megtiszteltetésre. Az udvariatságon kívül jó oka van a kelletlenségre, ő ettől a díjtól nem lesz több, esetleg kevesebb, elvesztheti becses komolytalanságát, ez a díj nem *cool*, súlyos akár egy bőrkötéses verseskötet a könyvespolcon, és egy popikonnak vigyáznia kell az image-ére még hetven felett is. Az Oscar-díjra, amellyel 2001-ben a *Things Have Changed* című dalát jutalmazták, büszke, a kis szobrot koncertjein kiteszi a színpadon a hangfalra. A tavalyi Grammy-díj-átadási ceremónián poétikai önvallomásnak tekinthető hosszabb beszédet is mondott. A Svéd Akadémia megkeresését azonban figyelemre se méltatta, honlapján sem volt nyoma a Nobelnek, illetve egyszer megemlítették, de aztán gyorsan törölték. Talán nem tudott rá odafigyelni, hiszen a Nobel-díj kihirdetésével egy időben nyílt meg akrilfestményeinek és akvarelljeinek kiállítása a londoni Halcyon Galériában, másnap Las Vegasban koncertezett, a díjról hallgatott. Sartre, az egyetlen, aki visszautasította a díjat, azzal indokolta döntését, hogy ez egy burzsoá díj, és hogy belőle ne csináljanak intézményt. Dylan a díj nélkül is „intézmény”. Két hét várakoztatás után azonban mégiscsak felvette a telefont, és válaszolt az akadémiának. A *Telegraph*nak adott interjújában (október 29-én) a kérdésre, hogy megjelenik-e a decemberi díjátadó ceremónián, azt válaszolja, hogy abszolút, ha lehet, elmegy. Sajnos, nem ért rá.

Mark Ford a *New York Review of Books*ban megérti Dylan vonakodását, a *wanted man* láthatatlanná vált, nem akart újságírók hadának közhelyeket nyilatkozni arról, hogy meg van tisztelve és hálás. Különben is, dalszövegei menekülő csavargókról szólnak, hobókról, akik robognak az „úton” egy újabb jointért, banditákról, akik banditabluest énekelnek, és az egyik legnagyobb dala kórusa tömören megmondja, hogy utálja, ha azonosítják és meghatározzák: „I am not there...”

Barna Imre, Dylan értő ismerője és hűséges rajongója, aki harminc évvel ezelőtt könyvet írt róla, és kötetnyi dalszövegét lefordította, szintén Dylan megfoghatatlanságát tartja a legfigyelemreméltóbbnak személyiségében. A *Magyar Narancs*ban megjelent írásában neki is ez a sor ugrik be: *I am not there – Bob Dylan életei*, ez a címe Todd Haynes remekművének, amelyben hat színész játssza Bob Dylan szerepét. „És hát azt fújta, dalolta, sóhajtott és lehelte világeletemben a Bob Dylan nevű: hogy nem, nem, nem, ez nem én vagyok. *It Ain't Me, Babe*.”

A Nobel-díj körül persze mindig van vita. Hogyan is tudná 18, életre szóló tagsággal rendelkező svéd akadémikus évente eldönteni, hogy ki a legjobb a világban, hogyan is tudná egyáltalán áttekinteni a különböző nyelveken íródott, különböző kultúrákból származó temérdek irodalmi termést? Nem is beszélve arról, hogy a színtiszta irodalmi értékelésen túl – amennyiben van ilyen – mindig vannak egyéb szempontok. A földrajzi megoszlás, a különböző országok, kontinensek arányos reprezentációja, máskülönben jön a vád, hogy túl Európa-központúak. Azután a politikai megfontolások: lehet egy országot, egy etnikumot, egy vallást büntetni vagy éppen jutalmazni. És akkor még nem beszélünk a politikai korrektségről, ha el akarják kerülni a számonkérést, miért oly kevés a nő a díjazottak között, miért oly kevés a fekete. Philip Roth már régóta a befutók között van, de két szempontból sem volt megfelelő, egyrészt, mert állítólag lekezelően bánik a nőekkel, másrészt amerikai. Márpedig amerikai évekig szóba sem jöhetett. 23 éve, Toni Morrison óta egyetlen

amerikai író sem kapott Nobel-díjat. 2008-ban Horace Engdahl, a Svéd Akadémia akkori főtítkára úgy nyilatkozott, hogy az amerikai irodalom silány. Nekiment az egész amerikai irodalomnak, amikor úgy hírlített, hogy a jelöltek legszűkebb listáján két amerikai író is szerepel, Joyce Carol Oates és Philip Roth. „Az USA túl izolált, túl szűklátókörű – mondta –, nem fordítanak eleget, nem igazán vesznek részt az irodalom nagy párbeszédében. Ez a tudatlanság korlátozó.” Ezek után sokan vádolták az Akadémiát azzal, hogy az anti-amerikanizmust díjazza, hogy elvárás lett Harold Pinter követni, aki 2005-ös beszédében kijelentette, hogy „az Egyesült Államok bünei módszeresek, folyamatosak, ördögiek, könyörtelenek”. De 2008 óta sok minden megváltozott, Obama korában az anti-amerikanizmus már kevésbé kulturális mozzanat. Idén több amerikai szerzőt, elsősorban Don DeLillót és Philip Rothot is a várományosok között rebesgették.

Ha kérdéses is, hogy egyáltalában van-e értelme versenyeztetni az írókat, hogy létezhet-e olyan kompetens grémium, amely hivatott döntnök lehetne, a győztesek névsora végeredményben nem is olyan rossz. Persze az idők során számtalan szerző kihullott az irodalmi kánonból, és ugyanakkor a legjobbak közül sokan nyerték el a Nobel-díjat, de számít ez Nabokovnál vagy Proustnál? Arra azonban egész biztosan jó a díj, hogy egy időre reflektorfénybe állítson egy-egy addig jószerivel ismeretlen vagy csak saját hazájában, szűk körben olvasott szerzőt, mint például Tomas Tranströmert vagy Szeptelana Alekszjevicsset, és egyben biztosítsa kis, alternatív kiadók túlélését. Dylan esetében ezek az előnyök nem jönnek számításba.

Hogy megérdemelte-e? Mark Ford azzal kezdi cikkét, hogy felidézi Joan Baezt, aki Martin Scorsese Bob Dylanról szóló három és fél órás kitűnő dokumentumfilmjéhez (*No Direction Home*, 2005) adott interjújában azt mondja: van valami Dylan zenéjében, „ami az emberek velejéig hatol”. Elismeri, hogy vannak, akiket nem érdekel, „de ha bejön, akkor nagyon, nagyon mélyre megy”. Mark Ford egyetért azokkal a Dylan-csodálókkal, akik a Nobel-díj körül támadt

vita hallatán csak legyintettek, fásztó azon lovagolni, hogy amit Dylan csinál, az irodalom, vagy nem irodalom. A lényeg az, írja Ford a *New York Review of Books*-ban, hogy dalai a művészet minden területére beszivárogtak, és azoknak az íróknak és költőknek az érzékenységét is meghatározták, akik évről évre javaslatot tesznek a Nobel-díjra.

Bob Dylan tehetségének besorolásáról mindazonáltal már több mint ötven éve zajlik a vita. 1965-ben, amikor megjelent a *Highway 61 Revisited* című lemeze, sokan nem egyszerűen az amerikai folkezenei tradícióban alkotó dalszerzőnek tartották, hanem Ginsberghöz és Whitmanhez fogható költőnek.

Thomas Meehan amerikai író már akkor felvetette a *Time Magazine*-ben: „Vajon nem Dylan-e a legnagyobb amerikai író?” Mások, mint Stanley Kunitz vagy Louis Simpson, inkább a populáris művészethez és a szórakoztatóiparhoz sorolták. Meehan kérdésére W. H. Auden diplomatikusan csak ennyit mondott: „Attól tartok, nem ismerem a műveit.”

Azóta is egyre bővül a Dylanról szóló irodalom, számos amerikai szerző, többek közt Ellen Willis, Alex Ross, Robert Shelton, Sean Wilentz, Greil Marcus, Sam Shepard, Christopher Ricks, David Hajdu dolgozta fel tanulmányokban és monográfiákban Dylan művészi pályáját. A másodlagos irodalom pusztán mennyisége és változatossága súlyos bizonyossága annak, milyen nagy hatást gyakorol Dylan zenéje azokra, akik szeretik. Szükségét érzik, hogy elemezzék komponálási módszerét, interpretálják figuráinak karneválját, beleértve természetesen a minnesotai születésű Robert Zimmermant mindenben átívelő kreációját: Bob Dylant.

Ha végigolvassa az ember a nemzetközi sajtó híradását az ideai irodalmi Nobel-díjról, rangos lapok mértékadó kritikusaik tollából a legellenőrzhetőbb véleményekkel találkozhat. A dicshimnusz és a méltatlankodás egyaránt indoklást nyer.

Az amerikai *New Yorker* két cikkében a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozik az ideai díjazottról, a zseniális dalszerzőről és előadóról. Az egyik, amelynek szerzője a Dylan-

rajongó képregényszerző, Alex Ross, aki 1998-ban elkísérte Dylant turnéira, majd ugyancsak a *New Yorker* hasábjain be is számolt élményeiről, már cikkének címében is bombasztikus: *Bob Dylan as Richard Wagner*. Szerinte Dylan a XX. század második felében olyan közismert és egy egész korszakot meghatározó zenei fenomén, mint Wagner a XIX. században, akiről Nietzsche azt írta, hogy valójában nem is zeneszerző vagy költő, hanem színházi ember, akinek az opera a médiuma. Dylan művészetete is komplex, szöveg és zene összetartozik, „és akkor a legjobb – véli Alex Ross –, ha a zene és a líra nem tandemben halad, hanem egymással ellentétesen. A *Groom's still waiting at the altar* 1980-as verziójában a zenekar blues-alapritmusához Dylan misztikus, sárban dagonyázó szöveget dalol. A népi tradíciót megszállta egy idegen intelligencia.”

A másik cikket David Remnick, a *New Yorker* szerkesztője írta. Ő is boldog a hír hallatán: „az egyik legjobb közülünk, az ország és a nyelv dicsőségére megnyerte az irodalmi Nobel-díjat.” A lényeg szerinte is a dalokban, és nem a szövegekben rejlik, illetve e kettő szétválaszthatatlan együttesében. „Ne gyötörjük magunkat azzal, hogy a díj igazolására az irodalom szent fogalma körül keringünk, nem kell azzal mentegetőzni, hogy Dylan rendes könyveket is írt. (A vad és megfoghatatlan *Tarantulát* és a *Chronicle: Volume One* című remek memoárt.)”

Greil Marcus, aki egész monográfiát szentelt Dylannek, elismeréssel adózik költészetének a *New York Times*-ban, *Master of Change* címen megjelent írásában, de nyomatékosan hangsúlyozza, hogy azért zenével jobban működik a dolog.

I'm a poet, I know it, I hope I don't blow it (Költő vagyok, tudom, emlélem, nem rontom el) énekelte Dylan 52 évvel ezelőtt az *I Shall Be Free* című vicces klapanciájában. Nem rontotta el, a *Tempest* című legutolsó (2012), új számokat tartalmazó albumának dalszövegei olyan tágasak és lángolóak, hogy felérnek bármivel, amit bárhol hallhatunk. De ami minden egyes szóba igazán életet lehelt, a dalok előadása. Amikor a színpadon szóltak ezek az új dalok, majd szétvetették az épületet. Hogy Dylan költő-e – most

éppen Szapphóhoz, Homéroszhoz, a nagy éneklő bárdokhoz hasonlítják –, az sohasem volt releváns kérdés. Nem lehet megmondani, hogy a szavak ösztönözik-e a zenét, vagy fordítva, akárhogy is, a zene teszi, hogy a szöveg túl időn és szándékon, inkább eleve elrendeltnek tűnik, mint megírtnak. De az is lehet, hogy minden azon múlik, hogyan jönnek ki a szavak Dylan torkán, vagy azon, hogy a hangmérnök a felvételkor azt az érzést keltette, mintha beletette volna az énekest a mikrofonba.

Mark Ford azzal zárja már említett cikkét a *New York Review of Books*-ban, hogy Dylan kétségtelenül dalszövegeinek irodalmiassága miatt a legvitatottabb dalszerző, de ez nem jelenti azt, hogy e versek az irodalmiasságuk miatt jók. Legirodalmibb dala, a *Desolation Row* (1965), Ezra Poundra és T. S. Eliotra való utalásaival kiváltképpen alkalmas a megértésre, de nem gyakran támad kedvünk meghallgatni. A Nobel-díjbizottságnak igaza van abban, hogy Dylan teljesítményét a „nagy amerikai songhagyományhoz” köti, mert hosszan tartó és kitűnő dalszerzői pályafutásában valóban kulcsszerepet játszott, hogy az amerikai song oly sok, különböző elemét magába szívta és adaptálta. Kamatosul visszafizette az ismert és ismeretlen szerzőknek a kölcsönt a *Theme Time Radio* műsorában, ahol elképesztően széles körű ismereteire és zenei ízlésére is fény derült.

Stephen Metcalf a *Slate* hasábjain egyértelműen kételyeinek ad hangot Dylan költészetét illetően, és a díjat is indokolatlannak tartja. Dylan nagyságát ő sem vitatja, azzal kezdi, hogy „Dylan világában élünk”, de nem hiszi, hogy Dylan a dalszövegeivel éri el világraszóló hatását. Dylan zenész, nem költő. Ezt illusztrálóan, egymás után idéz egy-egy szakaszt kedvenc mai amerikai költőjétől, Richard Wilburtól és Dylantól. A vers mellett a dalszöveg erőtlensége, sovány, közbeszédszerű. Bob Dylan kétségkívül zseniális, és ezért már méltán sok kitüntetést kapott, megérdemli a hírnevet, a pénzt, a tapsot, de nem a Nobel-díjat. Meglehet, az utókor jobban fogja őt ismerni, mint Murakamit vagy Rothot (vagy Wilburt), de nem

erről van szó, amikor egy popsztárt tüntetnek ki a legmagasabb *irodalmi* díjjal.

A *Die Welt* egyik cikkében Jan Küveler (a *Die Welt am Sonntag* főszerkesztője) is egekbe magasztatja Dylant mint jelenséget. DeLillót idézi: „Az a legnagyobb Bob Dylanben, hogy ő Amerika kvintesszenciája, jelentőségtejtjesebben amerikai, mint amennyire a Beatles vagy a Stones brit”, de irodalmi teljesítményéről a véleménye lesújtó. „Az Akadémiának nem kelle-ne azon iparkodnia, hogy rámutasson az önéletrajzi *Krónikára* vagy a füves, késő hippy *Tarantulára*. Az utóbbi évek Frank Sinatra előtt krákgó hódolata is feledhető.”

A Svéd Akadémia azonban nagyon is egyértelművé tette, hogy nem a dalokat, hanem az írott szövegeket díjazta, nagyon is iparkodott rámutatni a művekre. Hivatalos bibliográfiájuk az „angol nyelvű művekkel” kezdődik, amelyek között az első cím az 1965-ös dalszöveggyűjtemény (*Bob Dylan Song Book*), a felsorolásban ott szerepel a *Krónika* és a *Tarantula* is, és utolsóként a legkevésbé számon tartott, 2016-ban megjelent gyerekkönyv. A „művek” itt könyveket jelentenek, és csak ezután következnek az „albumok”.

Miután kiderült, hogy egy popsztár kapta a nemzetközi irodalmi közö-ség legmagasabb elismerését, a legkülönbözőbb fórumokon óhatatlanul felvetődött a kérdés, mi is az irodalom, hol vannak a határai. Elkezdődött a spekuláció az irodalom fogalmának kiterjesztéséről, hogy magába foglalja a hangfelvételeket is, ezt a rendkívül nagy hatású, viszonylag új művészet-i formát. Sarah Darius, a Svéd Akadémia főtítkára egyértelműen viszszautasította a feltételezést, hogy bármi ilyesmire törekedtek volna. „Lehet, hogy úgy tűnik, de valójában nem erről van szó. Ha visszatekint a múltba, az igen távoli múltba, úgy 2500 évvel ezelőltre, akkor látja Homéroszt és Szapphót, akik olyan költői szövegeket írtak, amelyeket előadásra szántak, gyakran hangszeres kísérettel, de mindmáig olvassuk őket. Bob Dylant is olvashatjuk, és kell is olvasnunk, mert nagy költő, az angol költői tradíció legjavából” – válaszolta egy interjúban, és azt javasolta, hogy kapcsoljuk ki a

hangszórót, és vegyük kézbe Dylan valamelyik dalszöveggyűjteményét, amelyek számos kiadást mértek. Megengedi, hogy bemelegítésként meghallgassuk a *Blonde on Blonde*-ot, de ami a díjat illeti, ott nem a zenehallgatásról van szó.

A kritikusok többsége nem veszi figyelembe a hivatalos indoklást. Bár-mennyire elismerik is Dylan zsenialitását, nem tartják sem írónak, sem költőnek. Spencer Kornhaber, az *Atlantic* popkultúrarovatának rendszer szerzője úgy véli, hogy önmagában véve nincs probléma azzal, ha vokális előadásra szánt szövegeket díjazunk, hiszen színdarabírók is elnyerték már a Nobel-díjat. De minthogy a dalszövegírás, a zeneszerzés, az előadás és a hangfelvétel az alkotói folyamat egymást kiegészítő, mellérendelt kompo-nensei, a szöveg önmagában nehezen tud versenyre kelni a „tisztza” költészettel vagy prózával. Kornhaber idézi a kemény kritikáiról ismert Michiko Kakutani 31 évvel ezelőtti ismertetését a *Bob Dylan's Lyrics 1962–1985* című kötetéről a *The New York Times*-ből: „Ha csupán olvassuk a szövegeket, hiányzik a szó és a zene interakciója – ahogy a *Highway 61 Revisited* dalainak kaján szövege ellenpontozza a bőségesen áradó, ritmikus futamokat – és meg vagyunk fosztva attól a dimenziótól is, amelyet Dylan sajátos zenei tagolása nyújt. Olyan számok, mint a *Lay, Lady, Lay*, a *Blowin' in the Wind*, de még a *Like a Rolling Stone* is sokkal laposabbnak hatnak próza-versként, mint énekelve, nem beszélve a gyengébben sikerült dalszövegekről, amelyek elválasztva az éltető zenétől, egyszerűen hatásvadász pózolásá silányulnak.”

Kornhaber ironikus konklúziója szerint a díj azt fejezi ki, hogy Dylan alkotói fősodranak egyik mellékága van olyan jó, sőt jobb, mint más esélyes szerzők főművei, és ez bizony nem csekélység.

A legmérgesebb cikket a *Die Zeit*-ben olvastam. Klaus Kastberger, a grazi Literaturhaus igazgatója leszögezi, hogy Bob Dylan dalszöveget ír, nem verset, akárhány tudományos szimpóziumot szentelnek is munkásságának, minthogy ezeken is csak dalszövegeket elemeznek. Egye-nesen az irodalom végét vizionálja:

ezentúl minden zsűri, irodalmi újság, televíziós műsor igyekszik majd lépést tartani a Svéd Akadémia bátor, jövőbe mutató döntésével. Mostantól kezdve minden lehetséges: a Goncourt-díjat Edít Piaf unokája kapja, mert multimédiás fájljaival új életet lehel a sanzonok hagyományába, a Büchner-díjat Fiston Mwanza Mujila afrikai kiáltó-zásaiért, a Német Könyvkereskedők Béke-díját pedig egy görög szerző a menekültek nyomorúságát ábrázoló brosúrájáért, melyet egyelőre a német könyvkereskedésekben nem kapni, végezetül az irodalomkritikusoknak járó osztrák állami díjat neki magának ítélik oda, amiért minden részletében pontosan előre látta az irodalom végnapjait.

Számos szerző azonban, a Svéd Akadémiával egyetértésben, Dylan dalszövegeit költészetnek tekinti, és ekként elemzi.

Ugyancsak a *Die Zeit*-ben kollégájával homlokegyenest ellentéte-sen nyilatkozik Stephan Wackwitz, a *Merkur* rendszeres szerzője: „Mió-ta az amerikai irodalmárok filológiai, mikrotörténeti és néprajzi módsze-rekkel kezdték vizsgálni Dylan dalköltészetét, tudjuk, hogy zenei lírájának alakjai, történetei, hivatkozásai és idézetei egy poétikus háttér univerzumból merülnek fel, amely olvasmányélmé-nyek, gyerekkori emlékek, filmek, kollektív álmok, politikai próféciák, vallásos hiedelmek, történelmi bűntények, szellemhistóriák félig-meddig elfeledett foszlányaiból épül fel. Nem csoda, hogy ez a gazdag merítés vas-tag kötetekre inspirált némely filológiai nyomonkeresőket: Greil Marcus (*The Old Weird America*, 2011.) a XIX. századig követi vissza a *Basement Tapes* forrásait, Sean Wilentz pedig (*Bob Dylan in America*, 2011.) feltárja Dylan egy-kori kapcsolatát az USA kommunista pártjával, és kimutatja a beatköltők és az absztrakt expresszionizmus hatá-sát költészetében.

A *Forward* című amerikai zsidó folyóiratban Marc Caplan az Odesz-szából bevándorolt szülőknek a Min-nesota állambeli Duluthban Robert Zimmermanként született fiát a zsidó, ezen belül is a jiddis irodalmi hagyományban próbálja meg elhelyezni. Dylan vallásos zsidó neveltetést kapott, zsidó iskolába járt, de miután

18 évesen elszökött otthonról, egy időre zsidó identitásától is eltávolodott. („Nem tartom magam zsidónak vagy nem zsidónak...”) A hetvenes években keresztény hitre tért, három ilyen szellemiségű albumot is kiadott, később viszont a Chabad irányzathoz tartozó haszid zsidók vonzásába került. Legidősebb fiának bár micvóját a jeruzsálemi siratófalnál tartotta. A Biblia mint ihlető forrás a kezdetektől végigkíséri pályáját. Seth Rogovoy a *Bob Dylan: Prophet, Mystic, Poet* című könyvében mutatja ki Dylan zsidó ihletettségét, dalainak zsidó kulturális utalásait.

Caplan felvázolja Dylan kanyargós pályafutását az amfetamintól fűtött szürrealizmustól, a dűnnyögő sanzonénekléstől és a trubadúrda-loktól az utóbbi négy év újjászületett és kriptohaszid misztikus korszakán keresztül egészen a legújabb dalok excentrikus spiritualizmusáig, amelyekben Dylan mintegy Frank Sinatra és Johnny Mercer médiumaként szólal meg.

Dylan dalszövegeinek irodalmi rangját komoly kitüntetések, díszdoktorátusok ismerik el, de jelzi az a témérdek doktori disszertáció, tanulmány, konferencia is, amelyet az angoltanszékek szenteltek a nyughatatlan énekesnek.

Idén tavasszal jelent meg Heinrich Detering, az egyik legbefolyásosabb német irodalmár könyve Bob Dylan munkásságának késői szakaszáról (*Stimmen aus der Unterwelt, Bob Dylans Mysterienspiele*) amelyben komoly filológiai apparátussal deríti fel Dylan dalszövegeinek összetevőit. Dylan mindenkitől keresztbe-kasul idéz, Shakespeare találkozik Tennessee Williamsszel, Lewis Carroll F. Scott Fitzgeraldtal, Merle Haggard Ovidiusszal, Frank Sinatra Petrarcával. Detering figyelemre méltó és kisé zavarba ejtő állítása szerint a *Love and Theft* című albuma óta Dylan dalszövegei, filmdialógusai (*Masked and Anonymus*, 2003.), néhány interjúja, a *Theme Time Radio Hour* című műsorának moderációs szövegei, sőt némely zenei motívumai is szinte kizárólag idézetekből állnak. Meglepően hosszú, szó szerinti idézeteket fedezett fel Ovidius, Aiszkhülosz, Szophoklész és Homérosz új angol fordításaiból, és rekonstruálta azt a leleményes eljá-

rást, amellyel Dylan kortársivá formálja őket. Irodalmi *readymade*-ek alkotója Marcel Duchamp és Andy Warhol mintájára. Korábban Dylan megadta forrásait, újabban azonban felismerhetetlenül olvasztja egymásba a vendégszövegeket. Dylan mindig is ki volt téve a plágium vádjának, ez azonban melléfogás, mert a csoda éppen abban rejlik, hogy az ötvözetből valami saját jön létre. Dalaiból az elődök szólnak, bluesénekesek, vándordalnokok, vásári komédiások, költők, antik szerzők, underground költők váratlan asszociációkban. Dylan ehhez a munkamódszerhez egész életében hű maradt, egyik versében „gondolattolvajnak” (*Thief of thoughts*) nevezi magát. A késői munkák Dylanje mintha nem is saját maga beszélne, hanem spirituális médiumként a holtak hangján. „*I am large, I contain multitudes*” – ezt a Walt Whitman-sort emelte költői és zenei hitvallásává. Így beszélt erről egyik interjújában: „Az amerikai kultúra tele van kétségbeesetten rikoztó kóbor kísértetekkel. Mintha hálóba gablyodtak volna, bennrekedtek egyfajta purgatóriumban ég és föld között, ahol nem tudnak se élni, se meghalni. Eredeti helyüktől elvágva senkihez sem képesek szólni. Tele van velük minden.”

Detering odáig megy, hogy Dylan spiritiszta költői módszerét az új historicizmussal is rokonítja, amely Stephen Greenblatt szavai szerint „azzal a kíváncsággal kezdődött, hogy beszélhessünk a halottakkal”.

A költő, akiben a másik Amerika profétáját látják, a beatgeneráció, Allen Ginsberg, Jack Kerouac és Gregory Corso nyomdokaiban haladva fogalmazta meg egy egész generáció szorongásait és vágyait. Detering véleménye szerint a mediális adottságok megteremtették az előadás-központú, énekelte költészet kialakulásának lehetőségét, és ha ezt a fejleményt az irodalomtörténet figyelembe veszi, akkor ennek a költészetnek a legjelentősebb reprezentánsa mindenképpen megérdemli az irodalmi Nobel-díjat.

Bob Dylan valóban az elmúlt fél évszázad legforradalmibb művésze, újításai a folk song műfajában elmosták a különbséget vers és dalszöveg között, és akárcsak korábban Charlie

Chaplin és Duke Ellington, feloldotta a magas- és a tömegkultúrát elválasztó merev határokat.

Don DeLillo *Great Jones Street* (a magyar kiadásban: *A fenevad szabad*) című, 1973-as regényének főhőse, Bucky Wunderlick rockbálványt részben Bob Dylanról mintázta. Bucky egy kicsit proféta, egy kicsit szélhámos. Elégedjünk meg ennyivel, és ezek után mindenki döntse el maga, hogy hallgatni vagy olvasni kívánja-e Bob Dylant.

LAKNER JUDIT

A SZOCIOLÓGIA, A POLITIKA ÉS A HATALOM

PETER KOLARZ KÉRDEZTE ANTHONY GIDDENST A LORDOK HÁZÁBAN 2016. JÚNIUS 8-ÁN*

Sociology, Politics and Power. An Interview with Anthony Giddens. *Global Dialogue* 6 (2016), 4. szám

Őn sok különböző témáról írt már – a strukturálási elméletről, a történeti materializmusról, a késő modernitásról és a globalizációról, a személyes élet és a szexualitás átalakulásairól, a harmadik útról, a klímaváltozásról, az Európai Unió jövőjéről – és legújabban a digitális forradalomról tart előadásó-

1 ■ Anthony Giddens: *Turbulent and Mighty Continent* (2. kiad.). Polity, Cambridge, 2014.

kat. Van-e közös fonál, amely végigfut a munkái mindegyikén, vagy legalább témakörei többségén?

Giddens: Az átfogó kutatási kérdésem mindig is a modernitás természetére vonatkozott – az ipari rend kialakulása és világméretű elterjedése, ami messze a valaha volt legforradalmibb és leggyökeresebb átalakulás időszaka. Az én felfogásomban a történelem lényegileg diszkontinuus: a történelem egyetlen evolúciós modellje sem tartható. Mindig meghatározott helyzetű emberek tevékenykednek adott természeti, társadalmi és földrajzi kontextusokban, melyek tevékenységük feltételeit alkotják, s amelyekre nemcsak reagálnak, de egyben a legkülönbébb módokon újra is alakítják őket. Nem fogadom el a társadalomtudományok durkheimiánus koncepcióját, amelyben inkább passzív cselekvők vannak, semmint olyan tájékozott lények, amilyenek mind vagyunk. Erving Goffman – aki a szememben talán mind közül a legnagyobb szociológus – hangsúlyozza, mennyire jártasak az emberek abban, amit napról napra tesznek, miközben nem feltétlenül tudják, mi az, amit tesznek. Én ezt a szempontot akartam összekapcsolni az inkább makrostrukturális folyamatokkal. Ez nem könnyű, de szerintem döntően fontos: régebben sok szociológus úgy tüntette fel a dolgot, mint ha csak a nagyobb társadalmi ügyek játékszerei lennénk. Én e dolgok közti finom viszony feltárására törekedtem. Részben ezért érdekelték mindig is a kommunikációk és a kapcsolatok transzformációi. A mindennapi élet és identitás átalakulása éppoly fontos, mint a nagyléptékű rendszereké és azoké a problémáké, amelyeket megoldani próbálunk.

Eszerint melyik volna az Ön egész munkásságában az az elem, amely a legfontosabb mindazoknak, akik társadalmi és politikai változtatásokért küzdenek?

Ez éppen az volna, amiről most beszélünk: a végtelenül finom interakció aközött, hogy egyrészt az emberek maguk alakítják az életüket, másrészt azoknak a struktúráknak a teremtményei, amelyeknek maguk is részei. Ez

éppúgy igaz a politikában, mint bármely más területen. A jó szándékú politika önmagában sosem elegendő, és gyakran visszaüt.

2016-ban kiadott könyvemben vizsgálom az Ön utópikus realizmus fogalmát. Még mindig érvényesnek tartja?

Az utópikus realizmus azon fogalmak közé tartozik, amelyeket még mindig használok. A feladat lényegében az utópikus idealizmus és a reálpolitika összekapcsolása, amelyek első látásra ellentétek. Az eszményeket nélkülöző politikának nem lenne irányadó célja. Bármely pillanatban képesnek kell lennünk arra, hogy elképzeljünk a status quón kívül eső tényállásokat. Ugyanakkor az eszmények önmagukban véve üresek. Az utópikus realizmus fogalmát alkalmas eszköznek tartom arra, hogy érzékennyé tegyen az eszmények szerepének felismerésére – túllátni az itt és moston –, s ugyanakkor jelezze, hogy ezek az eszmények a valóságra vonatkoznak. Tehát az érzékenyítés eszköze a politikáról és a világról való gondolkodásban. A demokratikus politikában az a párt, amelyik egyszerűen csak a választások megnyerésével törődik, valójában egyetlen választást sem tud nyerni, mint ahogy az a párt sem, amelyik nem tudja bemutatni, hogy magasztos eszméi hogyan viszonyulnak az emberek gondjait és törekvéseit érintő gyakorlati részletkérdéseikhez. Mindannyian tudjuk, milyen nehéz ennek a körnek a négyesítését.

Ha végigtekint a mai politikai és szakpolitikai helyzeten, hogyan ítéli meg a saját politikai munkáját, amely az 1990-es években a globalizációval és a harmadik úttal foglalkozott? Van-e olyan eleme az akkori vitáknak, amely még ma is fontos, amellyel nem foglalkoztunk megfelelően?

Már nehéz felidézni, hogyan is volt, de akkoriban egészen új fogalom volt, különösen politikai összefüggésben, a globalizáció mint az egyének, szervezetek és államok világszerte erősödő kölcsönös függősége. Kezdetben nagyon nehéz volt meggyőzni a politikai vezetőket, hogy vegyék komolyan: értetlenül néztek rám. Azután szinte

egyik napról a másikra minden megváltozott. Már leállíthatatlanul mindig erről beszéltek, bár gyakran eléggé elnagyoltan. Sajnos a politikusok többsége, de számos társadalomtudós is, e fogalommal elsősorban, ha ugyan nem kizárólag, a globális piacok terjeszkedésére utalt. Pedig a globalizáció fő hajtóereje akkor is, most is – a digitális forradalom rendkívüli előrehaladásával összefüggésben – a kommunikáció volt, különösen az elektronikus kommunikáció. A „harmadik út” kifejezést némileg vonatkozva használtam. Számomra nem azt jelentette, hogy ki kéne alakítani egy politikai pozíciót a bal- és a jobboldal között, valamiféle középutat. S végképp nem a neoliberalizmus valamilyen változatát, a korlátozatlan piacok végtelen bölcsességébe vetett hitet. Ahogyan 1998-as *A harmadik út* című könyvemben írtam, „a pénzpiacok szabályozása a világgazdaság legsürgetőbb feladata”. Akkor is, mint most is, meggyőződésem, hogy az aktív kormányzás döntő fontosságú – ami azonban nem egyszerűen az államra vonatkozik, mert egy sor más szervtől is kiindulhat. Akkor is, mint most is, meggyőződésem, hogy bármennyire nehéz is, ki kell alakítani a globális kormányzás mechanizmusait. Szembenem a fő problémát az egyenlőtlenség jelentette – amit mindenki megállapíthat, ha belenéz abba, amit akkor írtam. Mára még nagyobb problémává duzzadt, mivel szélsőséges egyenlőtlenségek alakultak ki a vagyoni piramis tetején egyfelől, másfelől nem sikerült növelni a termelékenységet, tehát a képzettséget nem igénylő munkát végzők bérét sem. Thomas Piketty könyve, *A tőke a 21. században* világsikert aratott, mert meggyőző értelmezését adja a szembeszökő különbségekhez vezető strukturális okoknak, és felvázol néhány lehetséges stratégiát a különbségek csökkentésére. Persze a politika nemzeti, míg a világ globális, tehát még mindig az a kulcskérdés, hogyan egyeztessük össze a nemzeti politikát a lényegileg globális világgal. A populizmus jórészt ebből a nehézségből fakad, illetve abból, hogy mindenki látja, hogy a nemzeti politikusok hatalma jóval kisebb annál, mint amit kénytelenek magukról állítani.

Lát bármilyen lehetőséget a nemzeti politika és a globális átalakulások és egyenlőtlenségek közti távolság áthidalására?

Kell, hogy legyen erre megoldás, és az Európáról szóló könyvemben¹ le is írtam, hogy összehangoltan kell lecsapni az adóparadicsomokra, megfordítani a dezindustrializációs trendet a nyugati gazdaságokban, ami elvezethet a termelés újjáteremtéséhez, noha a múltbelitől egészen különböző formában. Ez részben együtt jár a digitális forradalommal, hiszen ha a pénz már elektronikus, akkor egy pillanat alatt körbefuttatható a világon – ez maga is az adóparadicsomok általánossá válását segítő tényező. Ám ugyanezért immár nehezebb ellepenni a világot körbefutó korrupciós pénz hatalmas, örvénylő áramlását. Azt hiszem, a globális közvélemény is határozottan fellép az ellen, hogy valaki óriási vagyont globális szinten egyszerűen elrejtse, és elvárja, hogy ezzel senki se törődjön.

A hatékony globális kormányzás egyelőre vágyálom, a demokratikus működése még inkább, mégis van egy sor intézmény, országcsoport és nemzetközi szervezet, amely megpróbál együtt dolgozni globális problémák megoldásán. Érdekes lesz megfigyelni, milyen eredményekre vezetnek a klímaváltozással kapcsolatos párizsi egyezmények: kiüresednek-e, vagy sem? Jelenleg nem tudhatjuk, de az már bizonyos, hogy nagyon különböznek mindattól, amit ez idáig egyezményesen írásba foglaltak. Már látni, hogy hatásukra erősen estek a fosszilis tüzelőanyagot gyártó cégek részvényei. Legalábbis a lehetősége már megvan egy valódi globális forradalomnak a megújuló energiaforrások területén, és alapvető kérdés, hogy ez milyen gyorsan – vagy egyáltalán hogyan – fog lezajlani. Marx híressé vált mondása szerint „[m]inden, ami rendi és állandó, elpárolog”, és talán ennek az elvnek valamilyen változata következik be – majd meglátjuk. Itt nagyon nagy befolyást gyakorol a globalizáció új hulláma, amelyet a digitális forradalom előrehaladásának üteme, kiterjedtsége és félelmetes gyorsasága indított el.

Munkáiban gyakran visszatérő téma, hogy az információs és kommunikációs technológiának köszönhetően a globalizációval – és a velejáró kockázatokkal és lehetőségekkel – zsgorodik az idő és a tér. Lehet-e irányítani ezeket a fejleményeket, vagy legalább – mint egyszer mondta – kellő konstruktivitással „meglovagolni” a feltartóztathatatlan globalizációt, vagy pedig csak „sodortathatjuk magunkat”, s majd meglátjuk, mi lesz?

Hatását tekintve az internet rendkívüli jelenség. Igazán globális, túlmegegy minden, amit valaha is elképzeltünk: a globálison keresztülhaladva teremtettem összeköttetést az egyének személyes ügyei közt. Ám a helyesen értelmezett digitális forradalomnak csak egyik elemét alkotja. A többi: a szuperszámítógépek és a robotika. Úgy látom, az elsődleges összeköttetéseket a szuperszámítógépek teremtik meg: a zsebünkben hordott okostelefon többet tud, mint néhány évtizeddel ezelőtt a szuperszámítógépek. Ez az óriási algoritmikus hatóerő egyaránt hozzáférhető a hétköznapi felhasználóknak, a szervezeteknek, a cégeknek és az államoknak. Befolyásolja és átalakítja a világtársadalom szinte valamennyi aspektusát. Ebben a világban szinte mindenkinél minden látható, amióta az okostelefonok még a világ legszegényebb társadalmában is terjednek. Az elnyomott területekről érkező, menedéket kereső migránsok közül sokan okostelefon és GPS segítségével mennek végig az általuk választott úton. Ez a XXI. századi vándorlás – mint ahogy az erőszak középkori mértékét a digitális technológia magabiztos használatával ötvöző Iszlám Állam a XXI. századi terrorizmus. Sokan úgy vélik, a digitális forradalom töredezett világot szül, csak hogy az újítások többségét állami beavatkozással vezet be, igen gyakran katonai céllal. Az internet megfoghatatlannak tűnik, de anyagi létezése is van az óceánok fenekén vezetett kábelek és az égben keringő műholdak alakjában – s ezeket már végső soron az állam, az államhatalom biztosítja. Ezért a geopolitika újrafelbukkanása engem nem lep meg annyira, mint sokakat. Az óriásvállalatok és a mindenütt jelen lévő reklámok

szintén a hajtóerőkhöz tartoznak. Ez már egy új környezet, és sok, minket is érintő változást már nem is politikai folyamat közvetíti, hanem az államok vagy az óriásvállalatok hatalma. Senki sem szavazott egy olyan világra, ahol a pornográfia ingyen és szabadon elérhető. Lehet, hogy ártalmatlan, lehet, hogy nem – nem tudhatjuk, mert mindez még annyira új.

Beszélgünk akkor a jelen politikájáról. Tapasztal-e jelenleg konstruktív vitát a baloldal jövőjéről?

Meg kell próbálnunk kidolgozni a bal-közép új változatát, amely szociológiailag a világtársadalom szövetében és a mindennapi életben végbement, az imént említett változásokból indul ki. A harmadik útról folyó vita annak idején az életünket átalakító főbb változások elemzéséből nőtt ki. Valami hasonlóra van szükség ma is: szemügyre kell vennünk a világban végbemenő nagy változásokat, felmérve, hogy politikailag mi nyerhető ki belőlük, s hogyan illeszkednek a nemzeti és a transznacionális politika keretében. Ami Jeremy Corbyn fellépésével a Munkáspártban létrejött, szerintem egy hibrid, mert már közvetlenül részt vett benne a fiatal digitális nemzedék, olyan eszmék uralma alatt, amelyek részben már évekkel ezelőtt közkezen forogtak. Nekünk, baloldaliaknak előre kell mennünk a jövőbe. Már rég túl vagyunk az úgynevezett harmadik út vitájának korszakán, és sürgősen új eszmékre van szükség. Azzal sem értek egyet, hogy minden szét-töredezett volna, hiszen még mindig a hatalmi politikával és azokkal a nagy kérdésekkel birkózunk, hogy a globális vállalatok teremtette kontextusban hogyan lehetnének egalitáriánusabb társadalmak, vagy hogyan nyerhetők vissza az adóparadicsomokban felhalmozott, tisztességtelen nyereségek. Tehát a hatalom még mindig nagyon is számít. És sokat számít az országok közti együttműködés és az országokon, illetve az Európai Unió belüli demokratikus politika.

Ezzel elérkeztünk utolsó kérdéséhez. Másoknál sokkal jobban sikerült a tudományos világból átlépnie a formális politika világába. Érdekelne, mit

jelent szociológusnak lenni a politikában, illetve tud-e jó tanáccsal szolgálni azoknak a társadalomtudósoknak, akik arra töreksenek, hogy munkájuknak politikai ereje is legyen, akiket érdekel, hogyan befolyásolhatják az olyan helyeket, mint ez, ahol most beszélgetünk.

Nos, részt veszek a politikában, de nem vagyok politikus. Tudós voltam, és az is maradok. Számomra a legjobb környezet az egyetem, mert itt érzem magam a leginkább otthon, és – mint hangsúlyoztam is – az eszmék és a gyakorlati kutatás rettentő sokat jelentettek a politikai szférában. Az egyik legnagyobb probléma a politikába beszálló tudós számára, hogy jó eséllyel elveszíti kapcsolatát mindkét közönségéhez. A tudósok szemében

elárulta a tudományos objektivitást, a politikusok viszont olyannak tekintik, aki nem fogja fel a mindennapi politikai élet követelményeit. Így nagyon könnyen két világ közé szorul az ember. A tudományos és a politikai világ nagyon más, és csak kevesen próbálják áthidalni a köztük lévő távolságot. E téren a *think tank*nek nevezett formációk fontos közvetítő szerepet játszanak a tudomány és a politika között. Döntő mértékben függenek az egyetemeken folyó kutatásoktól, és az a dolguk, hogy a tudományos kutatás eredményeit gyakorlati szakpolitikai javaslatokká alakítsák át, és szorosabb kapcsolatot ápoljanak a médiával, mint normális esetben a tudósok. E szervezetek közül a legfontosabbak gyakran közvetlen kapcsolatban állnak a

mindenkori kormánnyal vagy legalábbis a politikai cselekvők szélesebb körével. Nem mondom, hogy az enyém az egyetlen út, de amikor az 1990-es évek közepén úgy döntöttem, kicsit jobban beleártom magam a politikába, a Közpolitikai Kutatóintézethez (*Institute for Public Policy Research = IPPR*) fordultam, amelyről tudtam, hogy már dolgozik náluk egy-két egyetemi ember. Innen kiindulva alakíthattam ki egy szélesebb hálózatot a politikai szférán belül. Az IPPR-nek és a körülötte kialakult hálózatnak jó kapcsolata volt más országokkal, köztük az Egyesült Államokkal is. Sosem lett belőlem senki hivatalos politikai tanácsadója, és továbbra is elsősorban tudósnek tekintem magam.

Wessely Anna fordítása

E SZÁMUNK SZERZŐI

John Dunn – történész,
King's College, Cambridge

Erdélyi Ágnes – filozófus,
ELTE BTK

Erős Ferenc – pszichológus, Budapest

Gébert Judit – közgazdász, filozófus,
SZTE GTK

Istvánkó Bea – kurátor,
Fiatal Képzőművészek Stúdiója
Egyesület

Klaniczay Gábor – történész,
Közép-Európai Egyetem

Laki Mihály – közgazdász,
MTA KRTK

Lakner Judit – történész, szerkesztő,
BUKSZ

Marosán Bence – filozófus,
Budapesti Gazdasági Főiskola

Molnár Péter – történész,
ELTE BTK

Márkus György

filozófus (1934–2016)

Nagy Ágoston – eszmetörténész,
NKE-ÁKK

Pajkossy Gábor – történész,
ELTE

Pléh Csaba – pszichológus,
BMGE

Tallián Tibor – zenetudós,
MTA BTK ZTI
